

Yağız YALÇINKAYA*

MANZUM AKAIÐ-NÂMELERE BİR ÖRNEK: FERDÎ'NİN ÂMENTÜ ŞERHİ	AN EXAMPLE OF VERSE AKAIÐ-NAMES: FERDÎ'S ANNOTATING OF AMENTU
ÖZET Çok zengin içeriğe sahip olan klasik Türk şiiri din-tasavvuf, mitoloji, sosyal hayat, astronomi, kültür, musiki gibi kaynaklardan beslenerek geniş bir edebî tür hazinesine erişmiştir. Bunlar içinde dinî mevzuları konu edinen türler de yer almaktadır. Birçoğu medrese tahsili görmüş klasik şairler dinî bahislerden sadece ilham almakla kalmamış bizzat bu hususları işleyen eserler kaleme almıştır. Bunun yanında şairlik iddiası olmasa da dinî meseleleri daha rahat öğretmek ve geniş kitlelere hitap etmek isteyen ilim erbabı da bu sahada ürünler vermiştir. Akaid-nâme manzumeleri bu eserler arasında sayılabilmektedir. Çalışmaya konu olan eser, Ferdî mahlaslı bir şaire ait bir manzum Âmentü şerhidir. Âmentüde yer alan esasların akaidin temelini teşkil ettiği düşünüldüğünde bir akaid-name olarak değerlendirebileceğimiz eserin iki nüshası tespit edilmiştir. Çeviri yazı metin verilmeden önce çalışmayı desteklemesi amacıyla Türk edebiyatında manzum dinî eserler ve bilhassa akaid-nâmeler hakkında tanıtıcı bilgiler verilmiştir. Daha sonra eserin nüshaları, adı, müellifi, yazılış sebebi, şekil ve muhteva özellikleri ele alınmıştır. Bu maddelerde tartışma ve değerlendirmeler yapıp metin kısmına geçilmiştir. Bilhassa eserin müellifi hususunda mevcut bilgiler tartışılmaya açılmış, yeni veriler ışığında konu tekrar değerlendirilmiştir. Çalışmanın nihayetinde ele geçen veriler sonuç bölümde aktarılmıştır. Anahtar kelimeler: Âmentü Şerhi, Ferdî, Akaid.	ABSTRACT Classical Turkish poetry, with its vibrant content, has amassed a rich literary heritage by drawing from diverse sources, including religion, mysticism, mythology, social life, astronomy, culture, and music. These include genres that deal with religious subjects. Classical poets, many of whom received madrasah education, not only drew inspiration from religious subjects but also wrote works dealing with these. Akaid-name poems can be counted among these works. The work under study is a verse commentary on the Amentü by poet Ferdî. Considering that the principles contained in the Amentü form the foundation of the creed, two copies of the work, which can be considered an akaid-name, have been identified. Before presenting the transcribed text, introductory information about religious works in verse in Turkish literature, and particularly akaid-names, is provided to support the study. The work's copies, title, author, reason for writing, and features of form and content are then discussed. Discussions and evaluations are conducted on these items before proceeding to the text. Existing information regarding the work's authorship is discussed, and the topic is re-evaluated in light of new data. The data obtained at the end of the study is presented in the conclusion. Keywords: Annotating of Amentu, Ferdî, Akaid.

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Kültür Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul/Türkiye / Asst. Prof., Istanbul Kultur University, Faculty of Science and Letters, Department of Turkish Language and Literature, Istanbul/Türkiye. E-mail: y.yalcinkaya@iku.edu.tr

Giriş

Bugün daha çok gazel, kaside ve mesnevi gibi nazım şekilleri ve aşk teması ile anılan klasik Türk şiiri, icra edildiği yaklaşık altı yüz yıllık zaman dilimi içerisinde oldukça geniş bir şekil ve muhteva yelpazesine sahip olmuştur. Bu yelpazenin gelişmesi ve genişlemesinde klasik Türk şiirinin beslendiği din-tasavvuf, mitoloji, sosyal hayat, astronomi, kültür, musiki gibi kaynakların önemli tesiri bulunmaktadır. Klasik şairler anılan kaynaklardan edinmiş oldukları müktesebat ile kendilerine has söyleyiş ve anlam dünyası oluşturacakları bir mazmun ve mecazlar keyfiyeti ortaya koymuştur. Ancak bilhassa dinî kaynaklar, birçoğu medrese tahsili görmüş şairlere yalnızca ilham vermekle kalmamış, zaman içerisinde bu mevzuları esas alan muhteviyat gelişmeye başlamıştır. Böylelikle klasik şiirimizin içinde dinî konuların manzum olarak ele alındığı bir vadi inkişaf etmiştir.

Saha ile ilgili ilk hususi çalışmayı gerçekleştiren Agâh Sırrı Levend, “Dinî Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri” başlıklı makalesinde Kur’ân ve hadis tercüme ile tefsirlerinin, fıkıh, kelim, akaid, tasavvuf, kıssa, tabakat ve menakıb kitaplarının bu vadiyi besleyen önemli kaynaklar olduğunu belirtmektedir. Levend’e göre bu alanda ortaya konan eserler ilmî amaçlarla yazılabileceği gibi yalnızca öğretmek amaçlı daha sade üslupla kaleme alınabilmektedir. Bunun yanında dinî hüviyet taşımasına rağmen sanat kaygısı gözetilerek yazılmış eserler de mevcuttur (1972, ss. 35-36). Alana dair kapsayıcı bir tebliğ hazırlayıp daha sonra bu tebliği makale olarak yayınlayan Âmil Çelebioğlu ise ilgili çalışmasında dinî konuların manzum şekilde yazılmasının sebeplerini tespit etmiştir. Çelebioğlu’nun tespitlerini şöyle sıralayabiliriz: “Nâzımın şâir oluşu veya bu sahada eser verme arzusu, tercüme eserlerde aslının da manzum oluşu, talimî konularda manzum yazma geleneğinin mevcudiyeti, nazîre yazma geleneği, kolay okuma ve ezberleme” (1998, s. 350). Görüldüğü üzere klasik şairleri dinî hususiyetli eserler kaleme almaya iten saikler arasında bilhassa talim, terbiye ve maarif gibi didaktik öncelikler yer almaktadır. Manzum eserlerin vezin ve kafiye gibi ezbere yönelik kolaylaştırıcı unsurlarının dinin öğretilmesinde faydalı görüldüğü söylenebilir. Aynı şekilde toplumun hemen her kesiminde rağbet gören şiiri daha fazla okuyucuya ulaşmak için bir araç olarak kullanmak makul bir yol olmuştur, denilebilir.

Söz konusu vadi içerisinde çok zengin bir edebî tür çeşitliliği göze çarpmaktadır. Çelebioğlu bu alanda verilmiş eserleri ilk önce şekil vechiyle “küçük hacimli” ve “büyük hacimli” olarak iki ana başlık altında toplamış daha sonra içerik bakımından bir sınıflandırmaya gitmiştir. Yazar dinî içerikli manzumeleri “Cenâb-ı Hak’la İlgili”, “Meleklerle İlgili”, “Semâvî Kitaplarla İlgili”, “Peygamberlerle İlgili”, “Hz. Peygamberle İlgili” ve “Muhtelif Dinî Konular” ana başlıklarına ayırarak her başlığı kendi içinde sınıflandırmıştır.¹ Çalışmanın asıl konusu olan Ferdî’nin Âmentü şerhi bu tasnife göre “Muhtelif Dinî Konular” başlığında “Akaid” sınıfına girebilecek bir eserdir. Bu başlık altında akaid dışında “ahval-i kıyamet”, “fıkıh”, “namaz-oruç”, “menâsikü’l-hac” gibi içerikler mevcuttur. Agâh Sırrı Levend ise adı geçen makalesinde iman, itikad ve ibadet ile ilgili yapıtları bir başlık altında işlemiş² ve bunların içerik bakımından birbirine yakın olduğundan bahsetmiştir (1972, s. 72). Görüleceği üzere eserlerde dinin temel esasları sayılabilecek konular işlenmiştir. Herkesin bilmesi gerektiği düşünülen bu mevzular şairlerin elinde nazma dökülerek okuyucular için daha cazip hâle getirilmiş ve çok geniş kitlelere ulaşabilmiştir. Akaid özelinde bakılacak olursa kaza-kader, âmentü, ahiret, itikat esasları gibi konuları bu başlık altında toplamak mümkündür (1998, ss. 361-362).

¹ Söz konusu tasnif hakkında ayrıntı için bk. Çelebioğlu, 1998, ss. 353-364.

² Levend’in tasnifi için bk. 1972, ss. 35-36.

Akide kelimesinin çoğulu olan akaid, İslam dininde iman esaslarının bütünü ve bunları konu edinen ilmi karşılayan bir terimdir. Akide kavramı kitap, melek gibi hususi bir inanç esası için kullanıldığı gibi bir mezhebin özel bir telakkisini ifade etmek için de sarf edilebilmektedir. İslam inancına göre akaidin temelini tevhid anlayışı oluşturmaktadır. Akaid ilminin üç ana konusu olan uluhiyyet, nübüvvet ve ahiret bu anlayış çerçevesinde ele alınmaktadır. İslâm akaidini meydana getiren ana öğeler Kur’ân-ı Kerim ve hadislerde hiçbir yoruma fırsat bırakmayarak çok belirgin biçimde ortaya konulmaktadır. Kur’ân’da Allah’a, peygamberlerine, kitaplara, meleklerle, âhirete, kaza ve kadere iman mevzularına değinen ve yer yer tafsilatlı bilgiler veren ayetlerin sayısı oldukça fazladır. Akaid ilmi âmentüde ifade edilen bu iman esaslarını ele almaktadır (Kılavuz, 1989, ss. 212-214).

Âmentü Arapça’da âmene (أَمَنَ) fiilinin birinci tekil şahsı olan ve “inandım” manasına gelen bir kelimedir. “Allah’a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe, kadere, hayır ve şerrin Allah’tan olduğuna iman ettim” şeklinde ifade edilen itikadî esasların hepsi “Âmentü” terimi ile beyan olunmaktadır. İfadenin Arapça aslının³ ilk kelimesi bir terim olarak temayüz etmiştir. Âmentüde sıralanmış olan inanç esasları Kur’ân-ı Kerim’deki muhtelif ayetlere ve Hz. Peygamber’in ilgili hadislerine dayanmaktadır.⁴

Âmentü’yü konu edinen eserleri de bu cümleden sayabileceğimiz akaid-nâme türünün ilk örnekleri Arap edebiyatında verilmiştir. Fars edebiyatında çok rağbet görmeyen bu türe Türk şairlerinin ilgi gösterdiğini söylemek mümkündür. Osmanlı döneminde bu türde verilen eserlerin sayısında önemli artış gözlemlenmektedir (Karaağaç, 2016, s. 101). Arap yahut Fars edebiyatında verilmiş örneklerden tercüme edilen eserler olduğu gibi telif akaid-nâmeler de mevcuttur. Tercüme eserlerde kaynak metin olarak bilhassa İmam-ı A’zâm Ebu Hanife’nin (ö. 767) *Fıkh-ı Ekber*’i, Hızır Bey’in (ö. 1459) *Kaside-i Nûniye*’si, Molla Câmi’nin (ö. 1492) *İtikad-nâme*’si ve Birgivi’nin (ö. 1573) *Vasiyet-nâme*’si ön plana çıkmaktadır. Manzum akaid-nâme telif eden şairler arasında ise İshak b. Hasan ez-Zencânî et-Tokadî (ö. 1689), Nahîfî (ö. 1738) ve Vecihî Paşa-zâde (ö. 1892-93) gösterilebilir (Akçay, 2011, ss. 15-92).

1. Ferdî’nin Âmentü Şerhi

Âmentüde yer alan iman esaslarının tek tek ele alınıp açıklandığı manzum bir eserdir. Millet ve Beyazıt Kütüphanelerinde birer nüshası tespit edilmiştir. Giriş mahiyetinde düşünülen (Şentürk, 2022b, sy.) hamdele-salvele tarzında Arapça altı beyit ile başlar. Daha sonra “Allah’a iman” bahsi ile birlikte her iman esası için ayrı başlık açılarak muhtelif beyit sayıları ile konular şerh edilir. “Kadere iman” kısmından sonra ise on beyitlik bir hatime ile eser son bulur.

1.1. Eserin Nüshaları

Eserin tespit edilen iki nüshasından biri Millet Kütüphanesi Ali Emiri Manzum Eserler Koleksiyonu AEmnz827 numarada kayıtlı müstakil yazmadır. Diğeri ise Beyazıt Kütüphanesi Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu’nda V3223 numarası ile kayıtlı olan yazmanın 120b-125a varakları arasında bulunmaktadır. Ali Emiri nüshası (AE) 6 yapraktan ibaret olup *Âmentü Tercemesi* başlığı ile kayıtlıdır.⁵ Nesih hatla, her sayfada çift sütun olacak şekilde istinsah

³ “Âmentü billâhi ve melâiketihî ve kütübihî ve rusûlihî ve’l-yevmi’l-âhiri ve bi’l-kaderi hayrihî ve şerrihî mine’llâhi teâlâ”.

⁴ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Yavuz, 1991, ss. 28-30.

⁵ Eser “tercüme” vasfı ile kaydedilmişse de bir cümleden ibaret olan âmentüde ele alınan her inanç esasının tek tek ele alınıp hususi bilgi ve veriler yordamıyla açıklanarak izah edilmiş olmasından dolayı çalışmamızda “şerh” terimi tercih edilmiştir.

edilmiştir. Sayfalar ilki (14) hariç 17 satırdan ibarettir. Metinde siyah mürekkep tercih edilmişken başlıklar kırmızı ile yazılmıştır. Veliyyüddin Efendi nüshası (VE) da 6 yapraktan müteşekkildir. *Selbiyye* ismi ile kataloglanmıştır. İlk ve son sayfası 12 diğer sayfalar 17 satır şeklindedir. Nesih hatla istinsah edilen nüsha çift sütun olarak düzenlenmiştir. “215x110; 155x75 mm ebatlarında, koyu bordo deri kapaklı, şirazeli, kağıdı aharlıdır” (Şentürk, 2005, s. 22). İlk iki sayfa altın varaklı, diğer sayfalar ise kırmızı cetvel içine yazılmıştır. Başlıklarda kırmızı, metinde siyah mürekkep kullanılmıştır. İki nüshada da istinsah yahut ferağ kaydı bulunmadığı için tarih yahut müstensih adı gibi bilgilere ulaşılamamaktadır. Buna karşılık nüshalar karşılaştırıldığında aynı müstensihin kaleminden çıktığını düşündürecek işaretler mevcuttur (Şentürk, 2022a, s. 34). Besmele ile başlayan her iki nüshanın da ilk ve son beyitleri şöyledir:

Baş:

Eyā men Lā-yezālū Müste‘ānā

Eyā min ḥayr[i’l]-edyāni hedānā (AE, 1b; VE, 120b)

Son:

Mefā‘lūn mefā‘lūn fe‘ūlūn

‘Atā kıl bize yā Rab sa‘y-ı meşkūr (AE, 6a; VE, 125a)

1.2. Eserin Adı

Metin içerisinde yahut nüshaların herhangi bir yerinde eserin adı ile ilgili hiçbir bilgi verilmemiştir. Yukarıda bahsedildiği üzere Millet Kütüphanesi’nde eserin adı kataloğa *Âmentü Tercemesi* olarak girilmiştir. Nüshada bu başlığa dair bir ibare olmadığı için eserin muhtevassından hareketle yapıldığı anlaşılan bu isimlendirme katalog vazifelisinin bir tasarrufu olmalıdır. Âmil Çelebioğlu da yukarıda anılan çalışmasında eserin Ali Emiri nüshasından bahsederken aynı adı zikretmektedir (1998, s. 361).

Bayezit Kütüphanesi’nde ise eser *Selbiyye* başlığı ile kaydedilmiştir. Bu ibare manzumenin 20. beytinde yer almaktadır:

Ḳodılar bu beşüñ **selbiyye** nāmın

Ki ḳādirdür bilā-‘avn ü nusret (AE, 2a; VE, 121a)

Beyitte geçen “selbiyye” kelimesi “Allah’a iman” başlığı altında 9-19. beyitlerde anlatılan beş sıfatı karşılayan bir terimdir (Şentürk, 2022a, s. 34). “Ḳodılar... nāmın” ibareleri bu terimin eser adı zannedilmesine yol açmış görünmektedir.

Bu nüshanın yer aldığı yazmanın başında bir fihrist yer almaktadır. Eser burada *Risāletün Manzūmetün fi’l-‘Akā’id* şeklinde anılmıştır. Bunun bir isimlendirme mi yoksa “Akaid ile ilgili manzum bir risale” şeklinde bir bilgilendirme mi olduğunu söylemek pek mümkün değildir.

Eserden bahseden akademik çalışmalarda ise şu başlıklara yer verilmiştir: *Selbiyye* (Şentürk, 2005, s. 22), *Selbiyye/Âmentü Tercemesi* (Bul, 2014, s. 12), *Âmentü Tercümesi* (Şentürk, 2022a, s. 34; Şentürk, 2022b, sy).

1.3. Eserin Müellifi

Bir Âmentü şerhi olan eserin 142. beytinde şairin mahlası açıkça zikredilmektedir:

Bu **Ferdî** bendenüñ çokdur günāhı

Hudāyā ‘afvuñ ile eyle mestür

(AE, 6a; VE, 125a)

Bu beyit sayesinde müellifin “Ferdî” mahlaslı bir şair olduğu anlaşılmaktadır. Kütüphane kataloglarına da yalnızca “Ferdî” olarak geçmiştir. Ancak söz konusu Ferdî’nin açık kimliğine dair nüshalarda herhangi bir kayıt, metnin içerisinde herhangi bir işaret bulunmamaktadır.

Klasik Türk edebiyatı tarihinde şimdiye kadar tespit edilen Ferdî mahlaslı şairlerin sayısı ondur. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz: Ferdî-i Acem (ö. ?), Ferdî (ö. 1555), Arayıcızâde Hüseyin Ferdî (ö. 1708/1710), Seyyid Ferdî Çelebi (ö. 1713), Arayıcızâde Ali Ferdî (ö. 1715), Ferdî (*Gülzâru’s-Safâ* müellifi, 17-18. yy.) Hoca Ferdî Çelebi (ö. 1815), Şeyh Hacı Abdullah Ferdî (19. yy.), Ahmed Ferîd Ferdî (ö. 1910), Muammer Ferdî (ö. 1915).⁶

Bu isimlerden Şeyh Hacı Abdullah Ferdî üzerine yapılan çalışmaların bir kısmında eser mezkûr şaire nispet edilmiştir (Şentürk, 2005, s. 22; Bul, 2014, s. 12; Şentürk, 2022a, s. 34; Şentürk, 2022b, sy). Şairden bahseden biyografik/kronik kaynaklarda⁷ anılmayan manzume söz konusu çalışmalarda Ferdî’nin eseri olarak tanıtılmış ancak bunların hiçbirinde eserin Abdullah Ferdî’ye aidiyeti konusunda bir karine ileri sürülmemiş, mesele tartışmaya açılmamıştır. Yalnızca nüshalardan ve muhteviyattan bahsedilmekle iktifa edilmiştir. Diğer Ferdî mahlaslı şairler ile eseri ilişkilendiren herhangi bir çalışmaya ise rastlanmamıştır.

Eserin Abdullah Ferdî’ye aidiyeti fikrini destekleyen hususlar olduğu gibi aksini düşündüren durumlar da mevcuttur. Bilhassa şairin akaid sahasında eserler vermiş olması ele alınması gereken ilk konudur. Müellifin *Nukûdun Cedîde fî A’kûdin Ceyyide* isimli üç bölümden oluşan eserinin ilk bölümü ehl-i sünnet akaidinden bahsetmektedir (Şentürk, 2022a, ss. 47-48). Abdullah Ferdî’nin konu ile alakalı bir diğer eseri ise *Şerhü Kasîdeti’n-Nûniye*’dir. Bu da adından anlaşılacağı üzere Hızır Bey’in akaid ile ilgili meşhur manzumesi *Kasîde-i Nûniye*’ye yazılmış bir şerhtir (Şentürk, 2022a, s. 48). Görüldüğü gibi müellif şerh ve ilmî telifat yapacak kadar akaid hakkında donanıma sahiptir. Ciddi bir eğitimden geçen şairin dinî ilimlere vakıf bir ilmiye mensubu olup müftülük vazifesinde bulunması ve şiir yazıp tercüme yapabilecek kadar Arapça ve Farsça’ya hakim olması (Şentürk, 2022a, ss. 6-7) da göz önüne alındığında çalışmaya konu olan eserin Abdullah Ferdî’ye ait olduğu hususunda bir tahmin yürütmek kabil görünmektedir. Ancak yine de bütün bu bahisler iddiayı tahminden öteye taşıyabilecek bir delil özelliğine sahip değildir. Bu sebeple konuya ihtiyatlı yaklaşmakta fayda vardır.

Eserin tarihinin belirsizliği şairini tespitite en büyük engellerden biridir. Ancak Veliyyüddin Efendi nüshasının bulunduğu yazmada yer alan 15 eserden 7 adedinin istinsah tarihlerinin kataloğa kaydedilmiş olması yine bir tahminde bulunma olanağı sağlamaktadır. Birbirine yakın olan söz konusu tarihler hicri 1136-1160 yıllarını kapsamaktadır. Bunlar da miladi olarak 1723/24-1747 arasına tekabül etmektedir. Aynı yazma içindeki tarih kaydı bulunmayan eserlerin de diğerleri ile yakın tarihte istinsah edilmiş olması muhtemeldir. Bu şekilde düşünüldüğünde Âmentü şerhinin 18. asrın ilk yarısında istinsah edilmesi hususu bir olasılık dâhilinde ele alınabilir. Bu değerlendirme sonucunda da eserin Abdullah Ferdî yahut ölüm tarihi 1747 sonrası olan *Gülzâru’s-Safâ* müellifi Ferdî, Hoca Ferdî Çelebi, Ahmed Ferîd Ferdî ve Muammer Ferdî’ye aidiyetinden bahsetmek mümkün değildir. Bunun yanında eserin yazmaya daha sonra kaydedilmiş olabileceği fikri de akıllara gelebilir. Ne var ki 1723/24-1747 seneleri arasında istinsah edilmiş bir yazmaya

⁶ Ferdî mahlaslı şairler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Cidir, 2020, ss. 1-15.

⁷ Söz konusu kaynaklar: Fatin Davud, 1271, s. 328; İnal, 1999, ss. 608-609; Bursalı Mehmet Tahir, 2000, ss. 142-143; Tuman, 2001, s. 865.

yaklaşık yüz yıl sonra bir eser kaydedilmesini düşük bir ihtimal olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Öyle olsa dahi yukarıda değerlendirildiği üzere eseri Abdullah Ferdî yahut herhangi başka bir Ferdî'ye nispet edecek kesin bir delil bulunmamaktadır.

Eserin 18. yüzyılın ilk yarısında istinsah edildiği görüşünden hareket edildiğinde mevcut Ferdî mahlaslı şairler içinden yaşadığı tarihler itibari ile üçü ön plana çıkmaktadır: Arayıcızâde Hüseyin Ferdî (ö. 1708/1710), Seyyid Ferdî Çelebi (ö. 1713), Arayıcızâde Ali Ferdî (ö. 1715). Hüseyin Ferdî kalemiye sınıfından bir şairdir ve bilinen eserleri arasında ilmî içeriğe sahip olanı yoktur (Küçük, 1995, ss. 369-370). Seyyid Ferdî Çelebi'nin mutasavvıf olduğu bilinmektedir. Tezkirelerde yer alan birkaç şiir dışında eseri bulunmamaktadır (Eke, 2014, sy.). Ali Ferdî ise Kayseri müftülüğü vazifesinde bulunmuş âlim bir şahsiyettir. *Ebâ Müslim Destanı, el-Hâşiyeti'l-Ferdiyye li'r-Risâleti'l-Hüseyniyye ve Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî* isminde eserleri mevcuttur (Kılıç, 2014, sy.). Bu veriler göz önüne alındığında eserin müellifi olarak gösterilmeye en yakın ismin Ali Ferdî olduğu söylenebilir. Tabii yine yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı bu kanı da bir tahminden daha fazlası olmayacaktır.

Tüm bu değerlendirmeler sonucunda eserin müellifi olan Ferdî'nin açık kimliği konusunda varsayımlardan öteye gidilemediği söylenebilir. Kısacası eserin, Veliyyüddin Efendi nüshasının bulunduğu yazmadaki istinsah tarihlerinden yola çıkarak 18. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmesi durumunda diğer Ferdî mahlaslı şairlere göre Ali Ferdî'ye aidiyeti imkân dâhilinde görülmektedir. 19. yüzyılda yaşamış olan Abdullah Ferdî'ye aidiyetinden bahsedebilmemiz içinse yazmaya neredeyse bir asır sonra kaydedilmiş olması gibi uzak bir ihtimali göz önünde bulundurmamız lazımdır. Bütün bunların dışında günümüze ulaşma talihine erişememiş Ferdî mahlaslı bambaşka bir şaire ait olma imkânından da söz etmek gerekmektedir.

1.4. Eserin Yazılış Sebebi

Klasik Türk edebiyatında dinî muhtevalı eserlerin daha çok talim, terbiye, maarif, halkı bilgilendirme ve kolay ezberlenme gibi didaktik önceliklerle kaleme alındığına *Giriş* bölümünde değinilmişti. Ferdî'nin Âmentü şerhi de benzer sebeplerle telif edilmiştir. Şair eserin “hatime” mahiyetindeki son on beytine eserinin halk arasında yayılıp ezber edilmesi temennisi ile başlamıştır:

Bi-ḥamdi'llāh tamāma erdi manzūm

Velī beyne'l-ḫalāyık ola menşūr

Tevāzu'la edeler ezber anı

Uyup olmayalar şeytāna mağrūr (AE, 6a; VE, 125a)

Vezin ve kafiye'nin sağladığı ahenk ile manzum metinlerin daha kolay ezberlenmesi keyfiyetini Ferdî'yi bu eseri telif etmeye iten sebepler arasında değerlendirmek mümkündür. Nitekim şair Âmentü esaslarının daha rahat hıfzedilip taliminin insanlara kolaylaşmasını umduğunu dile getirmektedir:

Ki ola herkese zabtı müyesser

Ricāl ü hem nisāya ola meysūr (AE, 6a; VE, 125a)

1.5. Eserin Şekil Özellikleri

144 beyitten müteşekkil eser “aa-ba-ca-da...” kafiye şeması esas alınarak gazel nazım şekli ile tanzim edilmiştir. Âmentü esaslarını belirten her başlık yahut alt başlıktan sonra yenilenen bir matla ile manzumeye devam edilmiştir. Böylece eserin 13 gazelden meydana geldiği söylenebilir. Vezin birliği, kafiye düzeni gibi sebeplerle dinî eserlerde daha çok mesnevi nazım şeklinin tercih edildiği bilinmektedir (Çiçekler, 2004, s. 320). Tabii ki bu bir kural değildir ancak Ferdî’nin burada genel anlayışa uymadığı söylenebilir. Yine de eserin hamdele-salve beyitleri ile başlaması, ana konunun başlıklara ayrılarak işlenmesi, özel bir başlık açılmasa da hatime mahiyetinde beyitlerle son bulması ve baştan sona tek bir aruz kalıbı ile yazılması mesnevi teamüllerine muvafık hususlardır.

Eser aruzun hezec bahrinin *mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ülün* kalıbı ile nazmedilmiştir. Dinî içerikli öğretici eserlerde asıl amaç okuyucuyu bilgilendirmek olduğu için sanatsal kaygılar geri planda kalmaktadır. Hâliyle vezin, kafiye gibi şiire estetik değer katan ahenk unsurları konusunda da şairler pek hassas davranmamaktadır. Ferdî’nin de eserinde aruzu kusursuz kullanmak gibi bir endişesinin olmadığı görülmektedir. Ancak çok özensiz olduğunu söylemek de mümkün değildir. Eser kendine has ıstılahata sahip bir ilim dalı olan akaid mevzularını konu edinmektedir. Şairin bilhassa Arapça terimleri zikretmesinin zaruri olduğu beyitlerde imaleye gitmekten kaçamadığı görülmektedir:

Muhālefet havādiṣe şıfatdur (AE, 2a; VE, 121a)

Mütekelim dūrūr bī-ḥarf bī-ṣavt (AE, 2b; VE, 121b)

Subūtiyye dediler bu yediye (AE, 2b; VE, 121b)

Metinde Arapça asıllı akaid terimlerinin yoğun bir şekilde yer aldığı düşünüldüğünde şairin hassasiyet gözetmese de vezin kullanımında başarılı olduğu söylenebilir.

1.6. Eserin Muhtevası

Bahsedildiği üzere eser âmentüde geçen iman esaslarının tek tek ele alınarak izah edildiği bir manzumedir. Dolayısıyla eserin muhtevasını bu iman esasları meydana getirmektedir. Altı beyitlik Allah’a hamd, Hz. Peygamber’e salat edilen Arapça kısımdan sonra “Allāh’a imān getürmek beyānındadır” başlığı ile ilk iman esasları şerh edilmeye başlanmaktadır. Her esas için birer başlık atılmakla birlikte ahiret bahsi için alt başlıklar da düşünülmüştür. Eserdeki başlıklar şu şekildedir:

Allāh’a imān getürmek beyānındadır: 30 beyitten müteşekkil olan bölüm eserin 7-36. beyitleri arasındadır. “Selbiyye” ve “Subūtiyye” terimleriyle ifade edilen sıfatlar üzerinden Allah’ın varlığı üzerine izahatta bulunulmuştur.

Meleklerle imān getürmek beyānındadır: 37-47. beyitler arasında, 11 beyit hacmindedir. Meleklerin birtakım özellikleri zikredildikten sonra Cebail, Mikail, İsrail ve Azrail üzerine durulmuştur.

Kitābu’llāha imān getürmek beyānındadır: 14 beyit hacmindedir ve manzumenin 48-61. beyitleri arasındadır. Hz. Âdem, Hz. Şit, Hz. İdris ve Hz. İbrahim’e indirilen sayfalar anlatıldıktan sonra Tevrat, Zebur, İncil ve Kur’ân ele alınmıştır. Bunların bazı ortak ve farklı yönleri izah edilmiştir.

Resüllere îmân getürmek beyânındadır: Manzumenin 62-73. beyitleri arasında olup 12 beyitten ibarettir. Peygamberlerin uyarıcı ve müjdeleyici gibi özellikleri açıklanıp ilk peygamberin Hz. Âdem, son peygamberin Hz. Muhammed olduğu vurgulanmıştır.

Yevm-i âhirete îmân getürmek beyânındadır: Eserin en hacimli ve alt başlıklara ayrılan tek bölümüdür. 49 beyitten müteşekkil olup manzumenin 74-122. beyitleri arasındadır. Ahiret ahvalinin anlatıldığı 12 beyitten sonra bölüm şu başlıklarla devam etmektedir:

fi'-A 'îâ 'i'l-Kütübi: Amel defteri ile ilgilidir. 85-87. beyitler arasında bulunmaktadır ve 3 beyitten ibarettir.

fi's-Su 'âli: Amellerden sual edilmesi ile alakalıdır. 4 beyit hacminde olup 88-91. beyitler arasında yer almaktadır.

fi'l-Mizâni: Hayır ve şerlerin tartılacağı terazi konu edilmiştir. 92-100. beyitler arasında yer alan bölüm 9 beyitten oluşmaktadır.

fi's-Şırâfi: Sırat köprüsü anlatılmaktadır. 4 beyit hacminde olup 101-104. beyitler arasında yer almaktadır.

fi'l-Havzi: Her peygambere ümmetleri ile birlikte içmeleri için verilecek olan havuzlardan bahsedilmektedir. 105-111. beyitler arasında yer alan bölüm 7 beyit hacminde.

fi'l-Cenneti ve'n-nâri: Cennet ve cehennemin vasıflarının anlatıldığı bölüm 112-122. beyitler arasındadır ve 11 beyit hacminde.

fi'l-Kazâ 'i ve'l-kaderi: Her ana başlık “îmân getürmek beyânındadır” kalıbıyla oluşturulmuşken bu bölümün başlığında Arapça “fi” ön eki kullanılması ahiret bahsinin devam edegelen alt başlıklarının tesiriyle olsa gerektir. Son imam esasının işlendiği bu bölümde başlıktan anlaşılacağı üzere kaza ve kaderin Allah’tan olduğuna iman etme hususu izah edilmiştir. 12 beyitten müteşekkil olup manzumenin 123-134. beyitleri arasında bulunmaktadır.

[*Hâtime*]: Bu bölüm için ayrı bir başlık atılmamıştır ancak “Bi-hamdi'llâh tamâma erdi manzûm” dizesi ile eserin artık sonlandırılacağı haber verilmiştir. Ferdî eserinin 135-144. beyitleri arasındaki bu son 10 beytinde yazılış sebebinden bahsetmiş, mahlasını anmış ve eserin aruz kalıbını dile getirmiştir.

2. Metin

2.1. Metnin Kurulmasında İzlenen Yol

1. Metin kurulurken Millet Kütüphanesi Ali Emiri Manzum Eserler Koleksiyonu AEmnz827 numarada kayıtlı yazma ile Beyazıt Kütüphanesi Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu V3223/14 numarada kayıtlı yazma esas alınmış, yaygın çeviri yazı sistemi kullanılmıştır.

2. Ali Emiri nüshası içi AE; Veliyyüddin Efendi nüshası için VE kısaltmaları kullanılmıştır. Nüshalar arasında yalnızca kelime yahut harf düzeyinde yapılan yazım yanlışlarından kaynaklı farklılıklar olduğu görülmüştür. Böyle durumlarda doğru yazıldığı düşünülen nüsha esas alınmış diğer nüshadaki fark aparatta gösterilmiştir.

3. Özel isimlerin ilk harfleri büyük yazılmış, bu isimlerin sonuna çekimlenen ekler kesme işaretiyle (') ayrılmıştır.

4. Arapça beyitler çeviri yazıya aktarılmış, tercümelere dipnotta verilmiştir.

5. Arapça ve Farsça ek ve tamlamaların yazımında İsmail Ünver'in "Çeviri Yazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler" başlıklı makalesine uyularak bir yazım birliği sağlanmak istenmiştir. "Allah" lafzı ile yazılmış tamlamalarda kesme işareti tercih edilmiştir.

6. Metne yapılan eklemeler köşeli ayraç [] içinde gösterilmiştir.

7. Zihafı ünlüler ve uzun okunup med ortaya çıkardığı taktirde vezni aksatan sesler eğik karakter ile yazılmıştır.

8. Vezin gereği yapılan ses türemeleri yay ayraç işareti içinde gösterilmiştir: Vah(i)y gibi.

2.2. Ferdî'nin Âmentü Şerhi

Âmentü Tercemesi, Millet Kütüphanesi Ali Emiri Manzum / AEmnz827 (AE)

Selbiyye, Beyazıt Kütüphanesi Veliyyüddin Efendi / V3223/14 (VE)

Bismi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm

1b (AE), 120b (VE)

1 Eyā men Lā-yezālū Müste'ānā

Eyā min ḥayr[i'l]-edyāni hedānā⁸

2 Leke'l-ḥamdü'l-cezîlū ve's-senā'ü

Leke'l-ālā'ü ve'n-ni'mā'u ṭarrā⁹

3 'Arafnā enneke ente'l-mu'înü

Fe-innā minke künnā müste'înā¹⁰

4 Ve mā dāme's-semāvātü nuṣallî

'Alā men kâne li'n-nāsi Resûlā¹¹

5 Hüve'-z-zātü'l-'aliyyü zü'l-kemālü

Hüve'l-maḥbûbu li'llâhi te'ālā¹²

6 'Alā aşḥābihî minne's-selāmu

'Alā men kâne minhüm müstaḳîmā¹³

⁸ Ey ebedî sığınak olan (Allah), ey en hayırlı dinle bize doğru yolu gösteren (Allah).

⁹ Nimet ve lütuflar sana aittir, sana sonsuz hamd ü senalar olsun.

¹⁰ Yardımcımızın yalnız sen olacağına inandık. Biz de senden yardım umanlardan olduk.

¹¹ İnsanlara elçi olan o Resul'e gökler durduğu sürece salat ederiz.

¹² O kemal sahibi yüce zat olan Hz. Resul, Yüce Allah'ın sevgilisidir.

¹³ O Resul'ün ashabına, o istikamet üzere olanlara bizden selam olsun.

- 17 Kıyām bi'n-nefsi Allāh'a şıfatdur
Ki muhtāc olmamağda ğayra elbet
- 18 Getürdüm sādisen ĩmān bī-şek
Ki vāhiddür Hudā ey ehl-i fıtñat
- 19 Şıfatdur aña vaḥdāniyyet ey cān
Ki hergiz olmamağdur mişl-i müşbet
- 20 Kıodılar bu beşüñ selbiyye nāmın
Ki kādirdür bilā- 'avn ü nuşret¹⁷
- 21 Şıfatdur aña kudret daḥi ey yār¹⁸
Güci yetmekden oldu ol 'ibāret¹⁹
- 22 Getürdüm Hālik-i kevneyne ĩmān
Mürīd olduğuna bī-sehv ü ğaflet
- 23 İrādet zāt-ı pākine şıfatdur
Dilemekdür nedür dirseñ irādet
- 24 Getürdüm Hakk'a ĩmānı muḥakkak
Ki 'ālimdür o zāt-ı pāk-i 'izzet
- 25 Şıfatdur 'ilm o zāt-ı lā-yezāle
Ki bilmekdür o ey şāhib-reviyyet
- 26 Getürdüm daḥi ĩmān ol Hudā'ya
Ki ḥaydur bī-gümān ey ehl-i dikkat
- 27 Şıfat bil zāt-ı pākine ḥayātı 121b (VE)

¹⁷ Vezin aksamaktadır.

¹⁸ daḥi yār, AE.

¹⁹ oldu 'ibāret, AE.

Dirilmekdür o daği fi'l-ḥaḳıḳat

28 İnandım o Hudā'ya cān u dilden 2b (AE)
Semi' olduğuna bī-vehm ü zannet

29 Semi' daği şıfatdur ol Hudā'ya
İşitmekdür semi' ey ehl-i sünnet

30 Getürdüm bī-gümān Allāh'a imān
Başır olduğuna ol zū'l-celālet

31 Şıfatdur zāt-ı pākine başar hem
Ki görmekdür bil ey şāhib-başiret

32 Getürdüm daği imānı ki ol Hāḳ
Mütekellim dūrür bī-ḥarf bī-şavt

33 Kelām ol zāt-ı pākine şıfatdur
Ki söylemekdür ol ey ehl-i sünnet

34 Şubūtiyye dediler bu yediye
Ki her birinde²⁰ vardur şābitiyyet

35 Bularuñ zıdlarında bil gel ey cān
Hudā ḥaḳḳında vardur istiḥālet

36 Daği fi'linde her mümkün olanuñ
Veyā terkinde vardur cā'iziyyet

Meleklerle imān getürmek beyānındadır

37 İnandım ki Hāḳ için vardur emlāk
Kimi ḥāk üzredür kimi ber-eflāk

²⁰ Ki birinde, AE.

- 38 Kimi müstağrağ oldu ma‘rifetde
Muḳarreblerdür anlar eyle idrāk
- 39 Kimi gökden yere tadbīr ederler
Ḳazā sebḳ etdüğü vech üzre çālāk
- 40 Ḳanadlar şāhibidür her birisi
İkişer üçer ü dörderdür ey çāk
- 41 Yemek içmek yok erkeklik dişilik
Daḥi anlarda yok ‘iṣyān u iṣrāk
- 42 Olur cism-i laṭīf olmuşdur ey cān
Girerler daḥi her eşkāle bī-bāk
- 43 Ḥudā Cembrā’ [ī]l’i kıldı mü’ekkil
Vah(i)y teblīğine bil olma şekkāk 3a (AE), 122a (VE)
- 44 Daḥi Mīkā’ [ī]l’e emr etdi ol Ḥaḳ
Ki rızḳın herkesüñ ver etme imsāk
- 45 Daḥi İsrāfīl’e emr etdi Allāh
Ki şūrı ba‘ṣ içün urḡıl hem ihlāk
- 46 Ḥudā’nuñ emri ‘Azrā’ [ī]l’e budur
Ki ḳabz-ı rūḥ ede vü sīneler çāk
- 47 Bular Ḥaḳḳ’uñ mükerrem ḳullarıdur
Degüldür öyle kem zu‘m etdi effāk

Kitābu’llāha imān getürmek beyānındadır

ve kütübihi²¹

²¹ “ve kütübihi” ibāresi iki nüshada da derkenara kaydedilmiştir.

- 48 Getürdüm hem kitābu'llāha īmān
Ki vardur hem kelāmıdur bil ey cān
- 49 Kitābu'llāh-ı münzel ey birāder
Ḳamusı oldu yüz dōrt ile iz'ān
- 50 O mecmū' uñ içinden on şahāyif
Ḥudā indirdi Ādem üzre yeksān
- 51 Daḫi elli şuhuf Şīt'e inüpdür
Otuzın etdi hem İdrīs'e iḥsān
- 52 O mecmū' uñ içinden etdi a'tā
Onın İbrāhīm'e ol Rabb-i Mennān
- 53 Hem indi Ḥazret-i Mūsā'ya Tevrāt
Daḫi 'İsā'ya İncīl etdi fermān
- 54 Daḫi Dāvūd'a indirdi Zebūr'ı
Muḥammed Mustafā'ya verdi Furḳān
- 55 Kelām-ı Bārī olmaqlıkda birdür
İşit cānā ḳamu āyāt-ı Ḳur'ān
- 56 Velī ba'zında faẓl-ı zıkr ü mezkūr
Olupdur cem' eyā merd-i süḫandān
- 57 Mişālin Āyete'l-Kürsī bil anuñ
Ki mezkūrı celāl-i Rabb-i Raḥmān
- 58 Birikdi bunda faẓl-ı zıkr ü mezkūr
İşit bu nükteyi ey ehl-i 'irfān
- 3b (AE), 122b (VE)

59 Dağı ba'zında anuñ vardur ancağ
Zik(i)r fażlı vü olmaz cem'-i fażlān

60 Mişāli kışsa-i küffār olupdur
Ki mezkūr anda küffār-ı pelīdān

61 Bulanda bunda ancağ fażlı zikrūñ
Ki yok mezkūr için hıç fażl-ı Raḥmān²²

Resüllere imān getürmek beyānındadır ve rusulihī²³

62 İnandım kālīb-ile hem etdim ikrār
Ki Hakk'un dağı peygamberleri var

63 Beşer için beşerden gönderildi
Beşāret edicilerdür hem inzār

64 Beyān edicilerdür cümle halka
Umūr-ı dīn ü dünyāyı o ebrār

65 Oları mu'cizātıyla Hudā hem
Mü'eyyed²⁴ kılup etdi şıdkın ızhār

66 Olaruñ evveli Ādem Nebī'dür
Muḥammed Muştafā'dur āḫir ey yār

67 Egerçi vārid olmuşdur haberde
Ki yüz yigirmi dört biñdür o aḫyār

68 Velī evlā olan kuşr etmemekdür
'Aded üzre işit ey şehd-güftār

²² fażl u Raḥmān, AE.

²³ “ve rusulihī” ibāresi iki nüshada da derkenara kaydedilmiştir.

²⁴ Mü'ebbed, VE.

- 69 Ki zîrâ ba'zısın Allâh te'âlâ
Resûl-i pâkine etmedi iḥbâr
- 70 Eger zıkr-i 'aded artuḡ olursa
Oları ṣayduḡımız demde her bār²⁵
- 71 Em[î]n olmaz bu dem zıkr-i 'adedde
Duḡûlından olarda ḡayr nâ-ḡâr
- 72 Eger eksik olursa zıkr[i] anuñ
Ṣayıldıkda olar ey merd-i huşyâr
- 73 Em[î]n olmaz ḡurûcından bu demde 4a (AE)
Olaruñ ba'zısı ey nîk-eṭvâr
- Yevm-i âḡirete îmân getürmek beyânındadır ve'l-yevmi'l-âḡiri²⁶ 123a (VE)**
- 74 İnandım ben kıyâmet²⁷ günine hem
Ki bî-ṣekk olısardur ol gün ey 'am
- 75 Cemî'-i canlular ölse gerekdür
Bozulısar semâ vü arz ol dem
- 76 Geçe üstine bunuñ nice müddet
Pes andan soñra ol Ḥâllâk-ı 'âlem
- 77 Gerü bu yerleri cümle düzelde
Ḳamu mevtâyı iḡyâ ede muḡkem
- 78 Ḳamu yalın ayak hem daḡı 'üryân
Baş açuḡ ḡaşr olısar cümle âdem

²⁵ ṣayduḡımız her bār, AE.

²⁶ “ve'l-yevmi'l-âḡiri” ibâresi iki nüshada da derkenara kaydedilmiştir.

²⁷ İnandım kıyâmet, VE.

- 79 Ve lâkin enbiyâ vü evliyâlar
Olısarlar olar ol gün mükerrem
- 80 Dağı ‘âlimler ü şâlihler²⁸ ol gün
Olısarlar ni‘amlar birle mün‘am
- 81 Gerü kalan hâlâyık aç ve susuz
Ayak üzre turalar cümle pür-ğam
- 82 Yakın ola olara mîl kadar gün
Kamusı derleyüben ola pür-nem
- 83 Kimin dizine dek kimin beline
Der içinde kalısar Rabb-i a‘zam
- 84 Bu hâl üzre turalar²⁹ elli biñ yıl
Cezâ ola ‘amel bîş ü eger kem

fî-A‘şâ‘i’l-Kütübi

- 85 İnandım ben ki dağı o kitâbı
Ki anda yazdılar vizr ü sevâbı
- 86 O gün mü‘minlere anı verürler 4b (AE)
Şağından diñle gel işbu hitâbı
- 87 Şolundan zahrı ardından verürler
Anı kâfirlere kılup ‘itâbı

fî’s-Su‘âli

123b (VE)

- 88 Su‘âl etse gerekdür Hâk te‘âlâ
Cemî‘-i halka bi’z-zât ey dil-ārâ

²⁸ şâlih, AE.

²⁹ tura, AE.

89 Alısar haqqını mazlûmuñ ol gün
Aña zulm eyleyenlerden cemî'â

90 Eger gökçek 'amel var ise anda
Alur mazlûma verür Rabb-i a'lâ

91 Eger gökçek 'amel yoğ-ise anda
Günâhın³⁰ yükledür zâlîme kaç'â

fi'l-Mizâni

92 Terâzû kuruluben yevm-i mahşer
Çekilür anda cümle hayr-ile şer

93 O dem hayrı ağır gelen kişiler
Giriserlerdür uçmağa ser-â-ser

94 Velî şerri ağır gelenler ol gün³¹
Giriserler tamuya 'avrat u er

95 Meger kim mağfîret ede aña Hâk
Veyâ ede şefâ'at aña bir er

96 Nebîlerden ve yâhud evliyâdan
Şefî' olup ere bir yüzi enver

97 Eger imân-ile gitdiyse anlar
Ve illâ tamuda dâ'im kalurlar

98 Şefâ'atsiz ve yâhud mağfîretsiz
Girerse 'abd-i mü'min tamuya ger³²

³⁰ AE'de sehven "günâhuñ" yazılmıştır.

³¹ gelen kişiler, AE.

³² Bu beytin VE'de atlanıp daha sonra yeri belli olacak şekilde derkenara kaydedildiği anlaşılmaktadır.

99 Günāhınca yanup şöŋra çıķısar
Cinān-ı pür-ni‘am içre giriser

100 alur a‘rāf içinde ol kişi kim
Ola ayrı ile şerri ber-ā-ber

fi‘ş-Şırāṭi

5a (AE)

101 Cehennem üzre ol gün Rabb-i hādī
Şırāṭı urısar ıl i‘tikādı

102 Ki keskindür ılıçdan ıldan ince
Ḥudā’nuñ luṭfına ıl i‘timādı

103 Edüben cümle alk andan mürürī³³ 124a (VE)
ılalar cennet içre zevķ u řādī

104 Velīkin ehl-i nār olanlar ol gün
Düşüp erişeler tā ka‘r-ı vādī

fi‘l-Ḥavzi

105 Ḥıyāz-ı enbiyā aḳdur işitgil
Eger řübheñ var-ise eyleyem mil

106 Ki anda her nebī ümmetleriyle
İçerler³⁴ cennete girmezden evvel

107 Velī ḥavz-ı Muḥammed cümlesinden
Büyükdür diñle ey zī-‘aql-ı ekmel

108 Bir aylık yol durur başdan başa ol

³³ mesrūrī, VE.

³⁴ İçer ger, AE.

Murabba‘dur bu şekl ile müşekkel

109 Şuyı hem südden ebyaždur o havžuñ
Daħi hem bŷy-ı hoşı miskden efđal

110 Daħi bardaqları şol deñlü çokdur
Ki encüm aña nisbetle muķallel

111 Anuñ şuyından içen kimse aşla
Şuşamaz daħi der a‘lā vŷ esfel

fi'l-Cenneti ve'n-nāri

112 İnandım cennet ŷ nāra muħaķķaķ
Ki el-ān oldılar mevcūd-ı mutlaķ

113 Gireler cennet ehli cennete çün
Hulŷdı ede Hāķ anlara mŷlhaķ

114 Yok anda mevt ŷ pīr ŷ pīrezenlik 5b (AE)
Daħi nevm ŷ ayak yolına varmaķ

115 Daħi hŷrīlerinde³⁵ yokdur aşlā
Nifās u hayz hem bed-hŷylu olmaķ

116 Ne gŷne ni‘met isterlerse anda
Huşŷle gelmesi ola muvaffaķ

117 Anuñ bir kerpicin altundan etdi
Gŷmŷşden etdi daħi birin ol Hāķ

118 Yaratdı daħi toprağını miskden 124b (VE)
Bu vech-ile o dāra verdi revnaķ

³⁵ hŷrında, AE.

119 Cehennem içre küffâr u şeyâî'n
Ebed alurlar olmaz hîç çımak

120 Yılan u 'areb ü ıssı şu-y-ıla
Mu'azzebe olalar od degül anca

121 Gerü taze deriler vere Allâh
Olaruñ tenleri olduda marek

122 Dükenmez anlaruñ hergiz 'azâbı
Hem olmazlar³⁶ ebed ol avm-i efsa

fi'l-azâ'ı ve'l-aderi ve'l-aderi ayrihî ve şerrihî min-Allâhu te'âlâ³⁷

123 Elâ ey tâlib-i îmân-ı mebrûr
Senüñ-çün gör ne sözler oldu mezbûr

124 amu bar-i kelâmuñ zübdesidür
Çalış tâ kim ola albüñde mesfûr

125 azâ ile ader aında daı
Yazılsa bir nice söz olmaya dûr

126 İnandım ki cemî'-i ayr-ile şer
a'uñ talîı ile oldu maşdûr

127 Meşiiyetle daı 'ilm ü ikemle
azâ vü hem aderle oldu madûr

128 Daı yazma-ıla bir lev-i mafûz
İşit bunu ki albüñ ola pûr-nûr

³⁶ olmaz, VE.

³⁷ “ve'l-aderi ayrihî ve şerrihî min-Allâhu te'âlâ” ibâresi iki nüshada da derkenara kaydedilmiştir.

- 129 Ferâ-yızdan³⁸ rıza emr ü muḥabbet 6a (AE)
Daḥi tevḥîḳ-i Yezdân oldı menzûr
- 130 Nevâfilde em(i)rden ğayrısı var
Kelâm içre bu gûne oldı meşṭûr
- 131 Ma‘âşide bunuñ derdi de yokdur
Velîkin oldı cezlân-ile meşḥûr
- 132 Velî keyfiyyeti levḥ üzre kütbüñ
Kütüb içre bu gûne oldı mezkûr
- 133 Ki vaşf-ile yazılmışdur kamu şey
Degil ḥükm-ile tâ ‘abd ola mecbûr
- 134 Bu deñlü söz kader ḥaḳḳında kāfî 125a (VE)
Ki zîrâ bunda iḳṣâr oldı menfûr

[Ḥātime]

- 135 Bi-ḥamdi’llāh tamāma erdi manzûm
Velî beyne’l-ḥalāyık ola menşûr
- 136 Tevāzu‘la edeler ezber anı
Uyup olmayalar şeyṭāna mağrûr
- 137 Ki zîrâ mü’minün biḥ altı şeydür
Bu nazmı eyledik biz aña maḳṣûd
- 138 Ki ola herkese zabṭı müyesser
Ricāl ü hem nisāya ola meysûr
- 139 Bunı taḥṣîl ile mü’min olalar

³⁸ Ferâ-yızda, AE.

Yarın olmayalar kahr ile maḳhūr

140 Bunı ezberlemekde etme taḳṣīr
Ki olmaz cehl-ile bir kimse ma'zūr

141 Bunı bilmese ger bir 'avrat u er
Olur maḥşerde anuñ 'arzı meksūr

142 Bu **Ferdī** bendenüñ çokdur günāhı
Ḥudāyā 'afvuñ ile eyle mestūr

143 Güci yetdikçe oldu ḥayra sâ'ī
Keremden kıl anı ecriñle me'cūr

144 Mefā'īlün mefā'īlün fe'ülün
'Atā kıl bize yā Rab sa'y-ı meşkūr³⁹

Sonuç

Çalışmanın en mühim sonucu eserin Bayezıt ve Millet kütüphanelerinde bulunan iki nüshası esas alınarak yapılan çeviri yazı metninin ortaya konması olmuştur. Böylelikle dinî muhtevalı manzum edebiyat literatürüne bir eser daha kazandırılmıştır.

Eserin çeviri yazı metninin oluşturulması ile birlikte müellifi olan Ferdī'nin açık kimliği ile ilgili hususlar da tartışmaya açılmıştır. Veliyyüddin Efendi nüshasının bulunduğu yazmadaki diğer yapıtların istinsah tarihlerinden yola çıkarak eserin 18. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmesi durumunda Ali Ferdī'ye (ö. 1715) aidiyeti imkân dâhilinde görülmüştür. Eserden bahseden çalışmalarda müellifi olarak gösterilen 19. yüzyıl şairi Abdullah Ferdī'ye aidiyetinden bahsedebilmemiz içinse diğer bütün eserlerin 18. yüzyılda istinsah edildiği yazmaya neredeyse bir asır sonra kaydedilmiş olması ihtimalinin değerlendirilmesi gerektiği anlaşılmıştır. Hülâsa mevcut veriler ile eserin müellifi hakkında kesin bir kanıya varılamayacağı tespit edilmiştir. Elde bulunanlar ışığında mevcut bilgilerin tenkidi ve yeni çıkarımlar yapılmıştır.

Âmentüde zikredilen iman esaslarının tek tek ele alınıp manzum şekilde izah edildiği eserin, akaid sahasında kaleme alınan diğerlerinin aksine mesnevi yerine gazel nazım şekli ile tanzim edildiği fark edilmiştir. Her bölümde yenilenen matla beyitler dikkate alındığında eserin 13 gazelden müteşekkil olduğunu söylemek kabildir. Eserini aruzun hezec bahrinin *mefâ'īlün*

³⁹ VE'de sayfanın altına çapraz istifle şu beyit kaydedilmiştir:

Ḥudā o-rā dehed 'ālī merātib

Ki ḥ'āned Fātiḥā der-ḥaḳḳ-ı kātib

(Yazanın ruhu için Fatiha okuyun ki Tanrı ona yüksek dereceler versin.)

mefâ 'ilün fe 'ülün kalıbı ile nazmeden Ferdî'nin sanat kaygısı yahut estetik endişe taşımadığı halde, eserdeki yoğun Arapça kökenli ıstılahat da göz önüne alınınca vezin kullanımında başarılı olduğu görülmüştür.

Mazmun, mecaz ve istiarelerle kurmuş olduğu kendine has anlam dünyasında Kur'ân, hadis, fıkıh, tasavvuf gibi dinî kaynaklardan beslenen klasik Türk şiiri zaman içerisinde bizzat bu konuların mesele olarak ele alındığı tarzlar türetmiştir. Böylelikle edebiyatımızda dinî içerikli bir vadi ortaya çıkmıştır. Pek çoğu medrese tedrisatından geçmiş şairler bu vadiye eserler vermişlerdir. Bunun yanında şairliği ile öne çıkmasa da dinî konuları daha kolay anlatmak ve daha geniş kitlelere ulaşmak isteyen ilim erbabı da bu sahanın imkanlarından faydalanmıştır. Ferdî'nin *Âmentü Tercemesi* de dinin itikadi esaslarının izah edilip kolay bir şekilde öğrenilmesini amaçlayarak yazılmış bir eserdir.

Kaynakça

- Akçay, A. İ. (2011). *Türk Edebiyatında Manzum Akâidnâmeler: İnceleme-Metin*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Uludağ Üniversitesi.
- Bul, A. (2014). *Abdullah Ferdî'nin Nazmü'Leâlî ve Kenzü'l-Meânî Adlı Mesnevisi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Bursalı Mehmet Tahir (2000). *Osmanlı Müellifleri*. C. I. (haz. C. Kurnaz & M. Tatçı). Bizim Büro Yayınları.
- Cidir, B. (2020). *Ferdî'nin Gülzârü's-Safâ Mesnevi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Harran Üniversitesi.
- Çelebioğlu, Â. (1998). *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Çiçekler, M. (2004). Mesnevi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (C. 29. ss. 320-322). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Eke, N. U. (2014). Ferdî, Seyyid Ferdî Çelebi. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ferdi-seyyid-ferdi-celebi>. [Erişim Tarihi: 29 Haziran 2025].
- Fatîn Dâvud (1271). *Hâtimetü'l-Eş'âr*. İstihkâm Alayları Litografya Destgâhı.
- Ferdî (ty). *Âmentü Tercemesi*. Millet Kütüphanesi Ali Emiri Manzum. No: AEmnz827.
- Ferdî (ty). *Selbiyye*. Beyazıt Kütüphanesi Veliyyüddin Efendi. No: V3223/14. vr. 120b-125a.
- İnal, İ. M. K. (1999). *Son Asır Türk Şairleri*. C. I. (haz. M. Cunbur). Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Karaağaç, H. (2016). Osmanlı'dan Bugüne Manzûm Akâid Risâleleri. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 14 (28), 99-118.
- Kılavuz, A. S. (1989). Akaid. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (C. 2. ss. 212-216). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kılıç, A. (2014). Ali Ferdî Efendi, Arayıcı-zâde Bekir bin Ali Ferdî-i Kayserî. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ali-ferdi-efendi-arayicizade-bekir>. [Erişim Tarihi: 29 Haziran 2025].

- Küçük, S. (1995). Ferdî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (C. 12. ss. 369-370). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Levend, A. S. (1972). Dinî Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 20, 35-80.
- Şentürk, Y. (2005). *Abdullah Ferdî Efendi'nin Hayatı Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Şentürk, Y. (2022a). *Ferdî ve Dîvânı*. Kriter Yayınları.
- Şentürk, Y. (2022b). Âmentü Tercümesi (Ferdî). *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/amentu-tercumesi-ferdi>. [Erişim Tarihi: 25 Haziran 2025].
- Tuman, M. N. (2001). *Tuhfe-i Nâilî-Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*. C. II. (haz. C. Kurnaz & M. Tatçı). Bizim Büro Yayınları.
- Yavuz, Y. (1991). Âmentü. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (C. 3. ss. 28-30). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Çatışma Beyanı/Declaration of Conflict: Çalışmada kişi ya da kurumlar arası çıkar çatışmasının olmadığı beyan olunur. / It is declared that there is no conflict of interest between individuals or institutions in the study.

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0